

DERLEME**Celalettin İçmeli**

Düzce Üniversitesi Tıp Fakültesi
Psikiyatri Anabilim Dalı, Düzce

Yazışma Adresi:

Yrd. Doç. Dr. Celalettin İçmeli
Düzce Üniversitesi Tıp Fakültesi
Psikiyatri Anabilim Dalı Konuralp-
Düzce 81620
Tel: 0 535 569 82 42
Email: celalettinimeli@duzce.edu.tr

Konuralp Tıp Dergisi

konuralptipdergi@duzce.edu.tr
konuralpgeneltip@gmail.com
www.konuralptipdergi.duzce.edu.tr

Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi**ÖZET**

Din, insanlarla beraber var olan ve yaşayan bir gerçek olup, insanların yaşayışlarını sevk ve idare etmiştir. Dinî inanç çocuğun ruhsal yönden kişilik kazanmasını sağlar. Çocuğun zihni geliştikçe somuttan soyuta doğru algılama ve düşünce alanı genişler. Duyu ve deney algısı dışında etrafında ulaşamadığı evreni akıl yoluyla kavramaya başlar. Çocukta dinî ilgi önce aile, sonra toplumsal kurum ve iletişim araçları yoluyla oluşur.

Dinî istek bir ihtiyacı ifade edip, çocuğun sosyal ve psikolojik ihtiyacı sayılan emniyet, korunma, sığınma gibi gereksinimlerini karşılar. Çocuk Allah'a inanmakla emniyet altında olduğunu ve böylece rahatladığını hisseder. Yedi yaşından sonra çocukta kavramların zenginleştiği görülür. Daha önce duygusal olan çocuk, öğrenmenin hızlanmasıyla düşünce dünyası da zenginleşir. Adalet ve ahlâk fikirleri olgunlaşmanın ve çevrenin etkisiyle gelişir. Dinin hem subjektif hem de objektif olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Dinî İnançlar, Çocuk Gelişimi, Kişilik

Development of Religious Feeling and Thinking in the Child**ABSTRACT**

Religion is a fact that exists and lives along with human beings and it controls and influences their way of living. Religious faith helps psychologically in the development of personality of the children. Perception and thinking range expands with the child's mind evolving from abstract to concrete. Children start conceiving the universe with the help of their mind that he or she cannot reach by the way of senses and experimental perception. Religious perception of children is first formed by family, then by society and then by means of telecommunication.

Religious practice is a need and it meets the requirements like security, protection and taking shelter that are considered as social and psychological needs of children. By believing in god the child feels that he or she is in safety and so feels relieved. In children after the age of seven it is observed that concepts are enriched. With the learning becoming fast, the world of thinking of children, that were emotional before, is enriched. Ideas of justice and morality develop with the help of maturation and environment. It could be said that the religion is both subjective and objective.

Key words: Religious Beliefs, Child Development, Personality.

GİRİŞ

Dinî psikoloji alanında işlenmesi 19. yüzyılın sonlarında Amerika'da G. Stanley Hall, William James, Edwil D. Starbuck ve Almanya'da Wilhelm Wundt tarafından başlatılmıştır. İlk kez anket yöntemi ile Wundt, toplum hayatında birlikte yaşamının ortak sonuçları olan ruhsal olguları incelemiş, sosyal olaylar çerçevesinde bireysel yaşayış ve düşüncelere yer vermiştir (1).

Din insanla var olan ve yaşayan bir gerçektir. Bireysel ve toplumsal olarak her devirde ve dünyanın her ülkesinde fertlere ve toplumlara hâkim olan ilahi bir kanun olarak görülmüştür. O, her türlü ilmi ve felsefi düşüncelerden önce var olmuş ve insanların yaşayışlarını sevk ve idare etmiştir. Vernon'a göre din, kültürün paylaşılan inanç ve uygulamalarından oluşan kısımdır (2). Dinî ahlâk ve ilim yolu olduğu ve akla değer vererek düşünmeye, çalışmaya önem verdiği bir gerçektir (3).

Dinî inanç, bir bakıma çocuğun, gencin ruhsal yönden kişilik kazanmasını sağlar. Böylece konu din sosyolojisi, din psikolojisi ve pedagoji alanlarıyla ilgilidir. Çocuğa verilen eğitim bedensel, ruhsal ve zihinsel gelişimini sağladığına göre, inancı da eğitimin dışında düşünemeyiz. Geleneksel bir yapı arz eden ve büyük çoğunlukla islami değerleri yaşayan toplumumuz insanına, cumhuriyetin kuruluşundan itibaren laiklik ilkesi doğrultusunda isteyene yaygın ve örgün eğitim kurumlarıyla hizmet vermektedir. Bu hizmet, bireyin tutum, tavır, alışkanlık ve bu yönde davranış biçimi kazanmasını sağlamıştır (4).

Toplumumuzda aile toplumun temelidir. Çocuk yetiştirme biçiminde ve çocuğun topluma kazandırılmasında öncelikle aileye büyük görev düşmektedir (5). Çocuğun zihni geliştiği somuttan soyuta doğru algılama ve düşünce alanı genişler. Duyu ve deney algısı dışında etrafında ulaşamadığı evreni akıl yoluyla kavramaya başlar. İnsan, gücünün dışında var olan evreni sorgulamaya, kavramaya çalışırken büyük gücü de kabullenir. Büyüdükçe kendi varlığına, hayatına, istek ve eğilimlerine bu görüşü katarak yön verir. Çocuğun gelişmesinde duyguların önemli rolü vardır. Duygular düşünceleri çağırır. Böylece duygu ile düşüncenin gelişmesinde öğrenme ve algılamanın rolü olur.

DİNİN ÖNEMİ-DİNİ İLGI VE UYANIŞ

Din, geçmişten günümüze toplum hayatında görülen bir gerçektir. Çocukta dinî ilgi önce aile, sonra toplumsal kurum ve iletişim araçları yoluyla oluşur. Bu ilgi model aldığı kişiler, gelenek ve görenekler, çevresindeki çeşitli ahlâkî, hukukî ve dinî yaşantılar sonucu farkına varmadan elde edilir. Ancak, yetişkin olduklarında aldıkları ahlâkî ve dinî inançlarını, bireysel ve ruhsal yapılarına göre içlerinde işleyip değiştirerek kendilerine özgü bir din anlayışı gösterebilir. Din, çocuğun hayatını ve davranışlarını etkilediği kadar kişiliğinin

gelişmesinde de etkili olur. Çocuk Allah'a inandığında rahatlama ve kendini emniyette hisseder. Böylece Allah'ı daha yakından tanımaya çalışır. Başlangıçta inanç kavramlarını tam tanıyama da dua ve ibadetlere karşı ilgisi yüksektir. Çocuk ibadet edenleri seyrederek, onları taklit eder. Giderek bu ibadet değer kazanır. İnanç içeriğini daha iyi anlaması, onun zihinsel gelişmesi ve zamana bağlıdır. Çocuğun bu merak ve ilgisinin değer kazandığı, pekiştiği yer önce aile ocağıdır. Şayet ailede uyumlu bir ortam varsa, bunu çocuklar da teneffüs eder ve istek duyarlar.

ÇOCUKTA DİNİ İSTEĞİN UYANIŞI

İnsan isteklerinin farkındadır. İsteğin olumlu yaşanabilmesi için "ben" in aktif bir şekilde katılması gerekir. İstek duygusal olduğu kadar düşünce hayatında da olması gerekir. Düşünce isteğe ulaşılmasına yardımcı olur. Böylece çocuk, önce motivasyon süreci sonra içinde kararlaştırma ve amacın gerçekleşmesi sürecinden geçer. Çocuğun isteği bedensel, zihinsel ve ruhsal gelişmesine uygun olarak gelişip değişebilir. Ayrıca çevrenin kültürel etkileri de isteklerinin gelişmesinde etkilidir.

Çocukta oluşan dinî istek ve arayış aynı zamanda bir ihtiyacın ifadesidir. Çocuğun temel fizyolojik ihtiyaçları yanında sosyal ve psikolojik olan sevgi, güven, emniyet, korunma, sığınma, kabul görme ihtiyaçları da önem taşır (6). Çocuklar çevresindeki yetiştiricilerin bu ihtiyaçları karşılama dışında, kendilerinin tehlikelere karşı korunmasında ümitsiz ve çaresiz kaldıklarında, yüksek düzeyde isteklerinin karşılanmasında, hatta çaresizliklerinde ümit kaynağı olarak Allah'ı arayıp O'na yönelirler. Bu düşünceyle kendisini emniyet ve güven içinde hissederler. Çocuğun kendini denetleyebilme duygusu geliştikçe, dürtü ve eğilimler arasında bir seçim yapar. Bu konuda Erikson, tanrıya inancın kaynağında temel güven duygusunun bulunduğunu ileri sürer (7).

Çocuğun düşünce dünyası geliştikçe zihni ile inanç dünyası arasında ilişki kurar. Yani hayatına, problemlerine, istek ve arzularına inandığı gücü katarak kendine yön vermeye çalışır. İnanç dinî itikata dayanır. Ele aldığı konu kurallar ve dinî hükümlerdir. Tanrı inancı duyularla değil akılla, sezgiyle temellendirilen bir konudur (8).

Çocuk dinî temeli olan davranış biçimlerinden "hayırseverlik, alçakgönüllülük, dürüstlük, doğruluk, namus ve ahlâklılık, saygınlık" gibi birçok değeri ilk çocukluk yıllarından itibaren büyüdükçe birlikte öğrenir (9,10).

İLK ÇOCUKLUK YILLARINDA DİNİ İNANCIN OLUŞUMU

Çocuğun gelişme ve kişilik kazanmasında genetik faktörler yanında yaşadığı sosyal-kültürel çevrenin rolü vardır (11). İlk yaşlarda çocuğun düşüncesi ben merkezlidir. Yürüme ve motor gelişim becerilerinden sonra zamanla ihtiyacı olan

sözcükleri kullanır. Sözcük dağarcığının genişliği, çocuğun sosyal ve duygusal gelişmesi için önemlidir. Çocuk toplumda etkin olabilmek için diğer insanlarla anlaşabilmelidir. Bu ilk yaşlarda oyun ve taklitle kazanılır. Anaokuluna giden çocuklarda daha belirgindir (12). İyi ve kötü anne-baba modeli çocuğu olumlu ve olumsuz yönde etkilemiş olur. Ebeveyn çocuğa iyilik ve kötülüklerin neler olduğunu öğrettiğinde kişiliğin temellerini atmış olur.

Çocuk giderek neyin ne amaçla yapıldığını kavramaya başlar. O, üstünlüğünü kabul ettiği ve kendisine örnek seçtiği kişilerin davranışlarına, tutumlarına, duygularına, düşüncelerine subjektif olarak katılır. Özdeşleşmenin çocuk üzerinde oldukça etkileyici gücü vardır. Çocuk örnek aldığı kişide gördüğü dil, din, ahlâk, hukuk, sanat ve hayat anlayışını kopya ederek kabul eder (13). Çocuk yetişkinlerle özdeşleşme sürecini sürdürürken kendini çevreleyen kültürel-sosyal değerleri öğrenir ve alışkanlıklar kazanır. Üç-beş yaşlarında kendinin dışında bir dünyanın var olduğunu kavrar. Önceleri kendi açısından gördüğü evreni daha sonra başkalarının açısından görmeye başlayıp değerlendirir (6).

Nurlock'a göre çocuk, toplumun düşüncelerine, duygularına, davranış ve tutumlarına, gelenek ve göreneklerine, hayat ve dünya görüşüne, inançlarına, diğer kültürel değerlerine alışıp, onlara uygun davranışlar sergilerse uyum sağlamış ve iç ahengine ulaşmış sayılır. Sürdürdüğü bu hayat düzenine alışınca da kendini mutlu hisseder (14).

Çocuk psikoloğu Piaget ve Brunn da çocukta içgüdüsel uyumdan bahsederken, çocukta alışkanlık kazanma ve uyum sağlama yeteneğinin yüksek olduğundan bahseder (15,16).

Ailede çocuğun inancı, anne ve babasından ya da varsa büyükanne ve dedesinden kaynaklanır. Ancak çok erken ve baskılı din anlayışı çocukta inanç değerlerinde soğumaya itebilir. Çocuğun sorduğu sorularda ebeveynin doyurucu cevapları, çocukta inanç yaşamının uyanışına yardımcı olur. Dua ve ibadetlerin birlikte yapılmasının da onun üzerinde etkisi vardır (13). Şayet ebeveyn dinî inançlarına uygun yaşıyorsa çocuğun bu alışkanlıkları kazanması kolay olur. Yavuz tarafından Erzurum'da okul çocuklarına uygulanan bir araştırmada, Allah'a inanmada yaş ilerledikçe inanç duygusunda artma olduğu izlenmiştir. Aynı çalışmada evde kılınan namaz ve duaların çocukları çok etkilediği, hatta doğal afetler olduğunda inanç değerlerinin daha yüksek olduğu görülmüştür (13).

Aile çocuğun dinî atmosferi yaşamasına ve inanç değerlerine ulaşmasına ortam hazırlamaktadır. Çocuk yedi yaşına geldiğinde daha mantıksal ve nedensel sorular sorarak cevap aramaktadır. Artık davranışlarının denetlendiğini öğrenmiş olur. Neden, nereden sorularıyla, duyu organlarıyla algılayamadığı soyut kavramları anlamaya çalışır. Gittikçe bilinçli araştırma ve bilgi toplama merakı

olur. Moers bu döneme "öğrenme dönemi" adını verir (13). Yedi yaşından sonra bağımsızlığa doğru bir atılım gösterir. Bu yaştaki çocuklar bir algılama gücüne sahip olup, somuttan soyuta doğru bir gidiş içindedirler. Piaget, yedi yaşına doğru tasarımsal ilişkilerin koordinasyonu, kavramların zenginleştiği ve hüküm yürütmenin arttığını saptamıştır (17). Yedi-dokuz yaşındaki çocukların genellikle Allah'ı gökte tasavvur ettikleri, on-oniki yaşlarında ise her yerde olacağı düşüncesi oluşur. Çocuklar tanrıyı sezgisel (iç gözlem) akıl yoluyla ve eğitim-öğretim yoluyla kavrayıp tasavvur etmektedirler.

İLGİLERİN GELİŞMESİ

Çocuğun yaşamında önemli rolü olan ilgiler öğrenilmiş birer güdülerdir. Çocuk bir şeyden yararlanacağını görünce onunla ilgilenir. Bu öğrenmeyi motive eder. Gerçek ilgiler bireyin yaşamında bir ihtiyacı karşıladığı için süreklidirler. İhtiyaç ne kadar kuvvetli olursa, ilgi de o derece kuvvetli ve uzun süreli olur. Çocuk ilgilerini bazı deneyimler sonucu öğrenerek geliştirir. Çocuğun ilgileri ilk yaşlarda oynadığı, birlikte yaşadığı, kullandığı kişi ve objelerdir. Çocuğun ilgi alanını gösteren diğer ipuçları ise sorduğu sorular, konuştuğu kimseler, seçip okuduğu kitaplar ve iletişim araçlarından elde ettikleridir (12).

İlgi, öğrenme ve uygulamada kuvvetli bir motivasyon kaynağıdır. Dikkatimizin, zihnimizin, irademizin ister canlı-cansız, isterse maddi-manevi değerleri olsun, seçilen belli objelere, fikirlere, olaylara, kişilere katılım ve yönelisidir.

Küçük yaşlardan itibaren çocuğun kime, neye, nasıl bir ilgiye sahip olduğu bilinebilir. İlgiler çocuğun bedensel, zihinsel ve ruhsal gelişmesine paralel olarak gidiş gösterir. Bir-iki yaşındaki çocuklar şahsi ve anlık ihtiyaçlarını doyuracak yiyecek, içecek, temizlik ve sevimlik gibi şeylerle ilgi duyarlar. Yedi yaşından sonra ilgisi daha çok çevresindeki pratik hayatın ihtiyaçlarını karşılayacak eşyalar dünyasıdır. İlgiler arttıkça onlar arasından seçmeler yapar. Bu onun geliştikçe ilgilerinde değişmelerin ve gelişmelerin olduğunu gösterir.

Çocuklar dinî konulara ait soruların cevabını anne ve babalarından alırlar. Dıştan gelen uyarılar ve kişisel algılar çocuğun duyu, düşünce ve alışkanlıklar kazanmasına yol açar. Böylece inanç, değişik biçimlerde çocuğu doyurarak, gelecekte yetişkin kişinin yaşayacağı dinin temelleri atılmış olacaktır.

Dinî konuların öğretilmesinde güçlü motivasyon ebeveyn ve yakınlarıdır. Şayet bu motivasyon onlarca sağlanamazsa, doyum yolu başka alanlara yönelebilir. Şöyle ki; üç-beş yaşları çocuk korkularının olduğu bir dönemdir. Çocuğun kolay korkuya kapılma özelliğinden yararlanan yetişkinler, Allah'ın her yaramazlığı gördüğünü ve günah defterine kaydettiğini söyleyerek çocuğu disipline etmeye çalışırlar. Böyle olunca çocuk Allah'ı ceza veren, cehennem ateşinde yakan bir

varlık olarak algılar (18). Oysaki çocuğun gözünde Allah, seven, koruyan, hoşgören, affeden özellikleriyle tanımlanmalıdır.

Belçikalı psikolog Antoine Vergote, çocukta büyük bir dinî hazırlık ve doğal bir din yeteneği bulunduğunun ve dördüncü yaşın “dinî dünyaya ilgi”nin altın yaşı olduğunu belirtir (19).

Çocukta doğuştan bir inanma gücü ve eğilimin olduğu bunun güçlenmesi için de dış etkenlerle beslenmesi gerektiği bilinmektedir. Bu konuda Hz. Peygamber’in hadisinde ve diğer İslam düşünürlerine göre de “Her çocuk İslam fitratı üzerine doğar.” denilmekte, yani çocuğun Allah’a inanmaya yetenekli ve yatkın olduğu, hatta dinî inancı kabul etmeye elverişli bir yaratılıştadır olduğu ifade ederler (20,21). Ancak sonraları ebeveyn ona başka bir dinî aşılatabileceğine işaret ederler. Fitrat, insanda dünyaya gelirken mevcut olan bozulmamış bir davranış temâyülüdür. Yani, insan ruhunda gizli bir güçtür.

Dokuz-on yaşları çocuğun toplumsal yönden hızlı geliştiği dönemdir. Bu yaşlarda çocuğun zihni, manevî ve estetik alanlara daha çok yönelir. Ergenlik döneminde genç “kimlik arama” peşindedir. Geçirdiği kimlik karmaşasında öznel yaşamıyla toplumun beklentileri arasında gidip gelir. Dinî ilgilerle cinsel ihtiyaçları arasında savaşır. Bu konuda Yazır, ergenlik çağına gelmeyi “kemal çağına girmek”, “kıvamına girmek” şeklinde yorumlar (22). Dokuz-on yaşlarında çocukta dine karşı öğrenme ve yapma duygusu gelişir. Başlangıçta dinî kavramların içeriğini tam anlamasa da dua, namaz, oruç gibi ibadetlere karşı ilgi duyar. Soyut olan tanrı kavramı ve koyduğu ilkeleri gerçekleştirme ve anlamaya çalışır. Daha önceki yaşlarda da sorduğu gibi “Allah nedir, kimdir, nasıldır, nasıl yaratmaktadır, neden şöyle ya da böyle yaratmaktadır?” gibi soruları çevresindekilere sormaya devam ederek Allah’ı kavramaya çalışır.

Aslında çocuk Allah’a inanmakla emniyet altında olduğunu ve böylece rahatladığını hisseder. İnanmanın kendisine yararlı olduğunu kavrar. Çünkü çocuk neye ilgi duyarsa ve neyi isterse, sanki o kendisinin bir parçasıymış gibi ve onsuz yaşayamayacakmış gibi hisseder (13). Bu konuda Yazır, Çantay, Akseki ve Gazali gibi birçok yazar “Allah’ı anlamak, insan aklının doğuştan gelen bir özelliğidir.” diye ifade ederler (22-24).

Gazali, insan ruhunun yaratılış itibarıyla Allah’ı bulacak ve kavrayacak güce, yeteneğe sahip olduğunu kabul eder. O, çocuk ruhunun pırlanta gibi tertemiz olup, her türlü (nakşa) işlenişe elverişli olduğunu, yani çocuğa iyilik telkin edilirse iyi bir şahsiyet ve karaktere sahip olacağını belirtir (25).

İbn-i Sînâ da çocuğun eğitiminde karakterli ve âahlâklı bir kişilik kazandırılmasının önemini ifade ederken, âahlâk esaslarını iffet, adalet, cömertlik, kanaat, sabır, yumuşaklık, sözünde durma, sadâkât,

vefa, utanma, sır saklama, tevazu olma kavramlarıyla açıklar (26). Yine İbn-i Haldun da çocuğun doğuştan kabiliyetlerle geldiğini, bunların geliştirilmesi gerektiği, bu konuda algılamaya elverişli olduğundan söz eder (27).

Kişilik oluşumunda ahlâkî yapının değer kazanmasında birçok yazar ve bilim adamı aynı fikirdedirler. J.J. Rousseau “Emil” adlı eserinde, çocuğa daha özgün düşünme ve kişilik kazandırılması gerektiğini savunurken, Erzurumlu İbrahim Hakkı “Marifetname” adlı eserinde, ana-baba-çocuk ilişkilerinde ahlâkî ve dinî öneminden, Kaşgarlı Mahmut’un “Divan-ı Lügât-ı Türk’ünde, Ahmet Yesevi’nin “Divan-ı Hikmet”inde, Mevlana’nın “Mesnevi”sinde, Yunus Emre, Hacı Bektaş-ı Veli’nin eserlerinde, Fatih’in kurduğu Süleymaniye Medresesi’ndeki eğitim programlarında hep insan sevgisi, ahlâkî kurallar ve Allah’a kavuşma işlenmiştir (28).

Mevlana’nın Ahlâkî gelişimle ilgili düşüncesinde “dinî terbiye olmadan önce insan, hayvânî mizaçtır. Giderek sosyalleşir, şayet ilkelikte kalırsa toplumda barınmaz. İnsan, insani kâmilliğe doğru gider.” ifadeleri yer alır (29,30).

Psikanalitik ekolün temsilcisi Sigmund Freud kişilik gelişimini izah ederken, insanın ilkel benlikten sosyal benliğe geçerken süperegonun güç kazandığını, süperegodaki din ve ahlâkî değerlerin çocuğu etkilediğini ve süperego denilen vicdan ile duygusal bağın harekete geçtiğini belirtir (31).

1913 yılında İstanbul Dârül-Fünun’da ders veren Ziya Gökalp, çocuğun kişilik gelişmesinde millî ahlâk ve terbiye konularına önem vererek “millî birlik bilincinin insanları bir araya getiren değer olduğunu, insanın biyolojik realiteden sosyal realitelere doğru yetiştiğini, terbiyenin ahlâkî olacağına değinir (32).

DİNİ DUYGU NEDİR? — DİNİ DUYGU VE DÜŞÜNCENİN GELİŞMESİ

Duygu, bireyin genel anlamda içinden geçen eğilimlerini ve hallerini belirten iç yaşantıların temel fenomenleridir. Yani, ruhsal güçlerin, güdülerin ve davranışların açığa çıkmasıdır. Duygular bir davranış yapısı olup, doğrudan ya da dolaylı olarak iç ve dış nedenlere bağlı doğar, uyanan yok olduktan sonra da varlığını sürdürür ve davranışın amaca yönelmesine katkıda bulunurlar (33).

Dinî ayrıca duygusal bir karakteri olduğu görülür. İnsanın yaşadığı duruma göre duygularımız sevgi, hayranlık, bağlılık, dayanma, güvenme, sığınma, teslimiyet, şükretme, yücelme gibi duygulardır. Bu duygular dinî hayata ait önemli duygulardan sayılır. Psikolog Özbaydar, bu duygunun kişiye yaşadığı dünyada bulamadığı emniyet ve tesellî kaynağı olduğunu, kendi dışında rahatlıkla güvenip sığınacağı, yüce kuvvete dayanma imkânı sağladığı bir güç olarak tanımlar (34).

Düşünceler zihni hayatımızda önemli yer tutar. Düşünme içeriğinde kavrama, hüküm yürütme,

analiz ve sentez yaparak sonuçlara ulaşma, bilinçli ya da bilinçsiz bir faaliyette bir objeye, harekete, inanca derinliğine zihinsel yönden yapılan bir yaklaşım yer alır (35). Düşünme, içsel bir meşguliyettir. Aktif olduğu gibi pasif de olabilir. Aktif düşünme iradeli bir faaliyettir.

Okul öncesi dönem çocukları kişisel ve sosyal etkinliklerde bulunurken çeşitli duygular, fikirler geliştirirler. Çevrelerinde belli dil, din, ahlâk, hukuk, sanat gibi değerlerin etkisinde kalıp, bunları anlamaya ve kavramaya çalışırken bir yandan da bunlara uyum sağlamaya çalışırlar. Bunu yaparken kendi gözlem, deneyim ve edindikleri bilgilerden yararlanırlar.

Çocukta önce kavramlar gelişir. Düşünülecek şeyler bunlar üzerine oturtulur. Yedi yaşından önce kavramlar henüz genel anlamlarına ulaşmış değildir. Piaget, yedi yaşından itibaren çocukta tasarımsal ilişkilerin koordinasyonundan ve kavramların zenginleştiğinden bahseder. Yani çocukta muhakeme yapma başlamıştır. On-oniki yaşında günlük yaşamında yaptığı deneyim ve gözlemlerin etkisiyle kavramları zenginleşmiştir. Daha önce duygusal olan çocuk, ilerleyen yaşlarda rasyonel düşünce varlığını doyurmaya çalışır. Duyguları, düşünceleri karşılaştırarak öğrenme ve algılamaya yön verir.

Piaget, çocuk düşüncesinin gelişmesinde anlama ve öğrenmeye değinerek, öğrenmenin bilgi toplama olduğunu, geçirdiği olaylarla kendini ve dış dünyayı tanıırken geçmiş, gelecek ve şimdiki durum üzerinde düşünme denemeleri yaptığını ifade eder. Öğrenmenin zihni faaliyetin oluşmasında ve hızlanmasında yardımcı olduğunu, kendine uygun görmediklerini de değiştirme ve düzeltme yoluna giderek düşüncesini geliştirdiğini belirtir (36).

Çocuk yedi-sekiz yaşlarına kadar sürdürdüğü ilkel ahlâk yargılarını bu yaşlardan sonra daha olgun adâlet yargılarına bırakır. Bu ahlâk ve adâlet fikirleri, hem olgunlaşmanın hem de çevrenin etkisiyle değişir (6).

DİN'İN OBJEKTİF VE SUBJEKTİF YÖNÜ

Din, insan varlığının bir yönü olup, bütünlük halinde o kişinin olumlu psikik ve sosyal yanıdır (37). Dinî inanca sahip kişi başkalarına zarar vermeyen, kendi dışında insanların haklarına saygı gösterip yardım eden, toplum düzenine uyma gayretiyle ahlâkî sorumluluğu taşıyan kişidir. Din, geniş kapsamlı bir kavram olup, onda ödün, ceza, ahlâk, gelenek, boyun eğme, itaat, yol, tevhid (Allah'tan başkasının tesir ve hâkimiyeti olmadığına inanmak), Allah'a kulluk, ibadet gibi anlamlar yüküldür (38).

Din, bilinç sahibi insanları kendi arzu ve iradesiyle hayırlı yollara götüren, ilahî bir kanun olarak insanın nereden geldiğini, nereye gideceğini, yaratılış amacını, Allah'a karşı yapmakla zorunlu olduğu görevleri, insanlar arasında hak ve görevlerini, iyi-kötü-fazileti kendi hür irâdesine

dayanarak sonuçta mutluluğa ve saadete ulaşma yoludur (39).

Din, Arapça'da itaat, yol, borç anlamındadır. İslam'da din, ilahî bir kanun olup, reşit olan kimseleri maddî ve manevî hayatta hayra götüren yoldur. Alman bilgini Kant'a göre, insanın tüm görevlerinde ilahî emrin bilinip tanınmasıdır.

Duygularımız öznel ve subjektif olduğundan dinî inanç ruhun derinliklerinde hissedilir. Birey, duygularının etkisiyle içinde ilahî ve yüce âleme karşı ilgi ve özlem duyar. Subjektif olarak din, insanın Allah'a karşı içinden gelen aşk, temiz yüreklilik ve güvenle, O'nun koyduğu prensiplere akıl ve sezgisi ile bağlanmasındır. Objektif yani ise, davranış ve hareketleriyle, yapılan dualar, ayinler, ibadetler ile kurban kesme ve ahlâkî görevlerin yerine getirilmesidir (40).

Sosyolog E. Durkheim, din olayını iki safhada ele alır. Birincisi inançların zihin halleri, diğeri ise törenler olduğudur. Törenler eylem biçimleridir. Ahlâk kuralları da bir takım eylem biçimleridir (41). Böylece dinin hem subjektif hem de objektif yönü olduğu söylenebilir.

ÇOCUKTA İNANMA İHTİYACI VE İNANÇ KAVRAMININ GELİŞMESİ

Çocukta dinî arayış bir ihtiyacın ifadesidir. Sağlıklı bir gelişim ve uyum için ihtiyaçların tatmini gerekir. İlk yaşlarda yiyecek, içecek, altının temizliği, uyku gibi temel ihtiyaçlardan sonra çocuk sevgi, güven, emniyet, korunma ihtiyacını duyar. Daha sonraki yaşlarda dinî ihtiyacın da bu ihtiyaçlardan biri olduğu kabul edilir. Zîrâ inanç, çocuk için bir sığınak, dayanak, korunma ve güven kaynağıdır. Çocuk çaresiz ve ümitsiz kaldığı, sıkıntı yaşadığı durumlarda, hatta isteklerinin karşılanmasında, güçsüzlüğünü hissettiği durumlarda Allah'ı aramaktadır (13).

Her çocuk kendiliğinden gelen bir duygu ile bağlanma, sığınma eğilimi göstermektedir. Bu bağlamda, sığınma ihtiyacı öncelikle anne-baba ilişkilerinde yoğunlaşmıştır. Çeşitli olaylar karşısında bunalan, ümitsizliğe kapılan, ölçüsünü, dengesini kaybeden insan bir destek, sığınak ararken dine ihtiyaç duyar.

Çocuğun öğrendikleri zenginleştikçe yeni istekler ortaya çıkar. Gelip geçici istekler olduğu gibi, sürekli ve kalıcı istekler de olur. Allport, kişinin yaşamında her şeyin isteklerle ilgisi olduğunu ve dinî inancın da hayatın içinde geçerli bir istek olduğundan bahseder (42).

Yavuz'un yedi-oniki yaş çocuklarında yaptığı araştırmada %75'i Allah'a inanmadan yaşanılmayacağını, Allah'a sığınma arzularının canlı olduğunu göstermiştir. Bu yaştaki çocukların merak ettikleri ise Allah'ı kim yarattığı, yeryüzünde bu kadar insanı nasıl gördüğü, insanın kalbinden bile geçenleri nasıl bildiği, melek, cin, şeytanın ne olduğu hakkındaki sorulardır (13).

Yedi-oniki yaş çocukların yaş ilerledikçe ramazan ayında ara sıra oruç tuttıkları, yaz aylarında Kur'an

öğrenmek için kursa gittikleri toplumumuzda yaygın görülmektedir.

Çocuklar dua ettiklerinde isteklerinin daha çok yerine geleceğine inanmaktadırlar. Genellikle insanların ihtiyaç duyduğu konularda duaya başvurdukları, korunmaya, sığınmaya yönelik bir yapısının olduğu bir gerçektir. Çocuk psikologu William James de “Allah’a inanmadan yaşamayacağını, bu duygunun nereden geldiğini açıklayamayıp, ama insanın içinden bunu duyduğunu” ifade eder (43). Yavuz, din psikologu Vagel’in, çocuklarda dinî inancın iki-üç yaşlarına kadar indiğini, Rample’nin iki-dört yaşlarındaki çocuklarda antropomorfist (insani modele ait) bir tanrı tasavvuru doğduğunu, yine Vergote’nin üç-dört yaşlarda duygularının canlılık kazandıklarına ait fikirlerini beyan etmektedir (13).

Starbuck, çocukların ibadetlere katılmaya istekli oluşlarını onların ruhundaki “kolay inanırılık” özelliğine bağlamakta, insanın fizikî bakımdan olgunluğa eriştiği gibi, inanç bakımından da olgunluğa eriştiğini ifade eder (44).

AİLENİN İNANÇ GELİŞMESİNDE ROLÜ

Çocuk, aile içinde gözünü açar, onlarla birlikte yaşar. Önce annesinin dilini, güven ve sevgisini kazanır. Çevresindeki çocuklarla oynayıp okula başlamasıyla daha geniş sosyal yaşama katılır. Dıştan gelen uyaranlar çocuğun duygu, düşünce ve alışkanlıklarını geliştirir. Çocuk, içinde yaşadığı ailenin, toplumun inanç değerleriyle karşılaşır temel bilgileri alır. Gelecekteki yetişkin kişinin yaşayacağı inanç temelleri bu dönemde atılır (45). Üç yaşlarında çocuğun Allah’ı tasarlamakta güçlük çekmediği, bu yaşta masallara karşı ilgisinin olması dinî hayal gücü ve duygusunu uyandırdığını gösterir (46).

Çocuk üç-dört yaşlarında söylenenlere inanır, onun etkisinde kalır. Söylenenlerle kendi kişisel dünyasını kurup onu geliştirmeye çalışır. Bu nedenle yetişkinler bu yaşlarda çocuğun sorduğu sorulara kısa ve doğru cevaplar vermeye özen göstermelidirler. Üç-dört yaşlarında çocuk “Allah kimdir, nedir, nasıldır, ne kadar büyüktür?” gibi sorularla zihni arayış içine girer. Beş-altı yaşlarında görme, anlama merakı yanında “niçin, neden” sorularıyla verilen cevapların karşılıklarını hayal gücüyle tamamlar. Bu yaşta zekâ gelişmesine paralel olarak inanç ilgilerinde gelişmeler olur. Daha geniş anlamda cennet, cehennem, melek, şeytan, doğum, ölüm gibi konuları merak eder (46). Çocuk, ailedeki büyüklerinin bir işe başlarken besmele ile başlamasını, abdest almasını, namaz kılmasını, Kur’an okumasını, camiye gitmesini izler. Onlar gibi davranmaya çalışır. Annesinin, büyükannesinin yanında namaz kılmak, babası ile bayram namazına gitmek, kandil günlerinde akrabalarını aramak çocukların zevkle katıldıkları davranışlardır. Bu taklit ve alışkanlık düzeyindeki dinî pratikler zamanla irâdî hareket düzeyine ulaşır (47).

Çocuk yedi yaşında okula başladığında, yeni bir döneme girip düşüncelerini koordine etmeye çalışır. Yedi-dokuz yaşlarında ibadete daha isteklidir. Piaget, çocuğun zeka gelişmesinde yedi-onbir yaş dönemlerine “somut işlemsel dönem” demektedir. Bu dönem, nesnelere bir düzene sokma aşamasıdır. Jersild, bu yaşta çocuğun “neden, nereye” sorularını daha çok sorduğu bir yaş olduğundan bahseder (6). Çocuk psikologları Piaget ve Kohlberg, araştırmalarında bu yaşta inanç değerleri ile birlikte ahlâkî değerleri de ele almış, çocukta adalet bilincinin ahlâkî davranışta en temel belirleyici olduğunu savunmuştur (48).

Birçok kültürde yaşam değerleri olarak kabul edilen eşitlik, dürüstlük, doğruluk gibi adâlet kavramlarındaki bu değerler, zaman zaman gelenekler, dinî kurallar ve hukuk kuralları olarak her devirde ve her yerde birlikte verilmiştir. Çocuk on-oniki yaşlarında ibâdetleri öğrenme ve uygulamaya yatkındır. İlk yaşlarda Allah’ı insana ait modeller içinde düşünen çocuk, bu antropomorfik kavrayış döneminden sembolik ve düşünsel anlayış dönemine ulaşır. Artık onun gözünde Allah, insanlar gibi olmayan bir egemendir (11).

Çocuk sosyalleşirken toplumun üyesi haline gelir. Yani ailesinin, akraba ve komşuluk düzeyinin, şehir ve ulusunun bir parçası olduğunu öğrenir. Etrafindakilerle etkileşim sonucu onlara benzer davranışlar gösterir. Böylece tek tek kişiler yerine toplumun parçası olan, birbirlerinden farklılıkları olduğu gibi, birbirlerine büyük benzerlikler gösteren toplumun bir üyesi olur (49).

Çocuğun, dolayısıyla yetişkinin karşılıklı ilişkilerini ve toplumdaki düzeni sosyal yasalar sağlar. Ancak, yasalar toplumdaki işlerin sınırlı bir kısmını denetleyebilir. Bunun dışında gelenekler ve âdetler de yeterli değildir. En tesirlisi de dindir. Din vicdanlara hâkimdir. Dinler fertlerin mânevî ve ahlâkî yaşayışlarına, diğer insanlarla ilişkilerine, toplum düzenine yön verir. Koyduğu kurallarla toplumun mutlu ve huzur içinde yaşamasını sağlar (50).

Çocuğa verilen dinî eğitimle o, büyük gücü kavrar, insan aklına, bilime ters düşmeyen yolda ilerler, insanlar arasında dil, ırk, renk farkı gözetmeksizin değerli olduğunu anlar, kendisi için istediğini başkaları için de ister. Hak ve adâlete yer verir (51,52).

ÇEVRENİN İNANÇ GELİŞMESİNDEKİ ROLÜ

Çocuğun içinde bulunduğu çevre belli bir kültür çeşidinin özelliklerini yansıtır. Çocuğun inancının renklenmesinde, şekil almasında kültür değerlerinin etkisi vardır. Çevresinde ibadet yerlerinin bulunması, câmi, dinî kurslar, örgün eğitimde aldığı dersler, okuduğu kitap, gazete, yayınlar, görsel basım, radyo programları, sanat eserleri inanç duygularını zenginleştiren faktörlerdir.

İnsan hayatı Ruth Benedict'in belirttiği gibi kuşaktan kuşağa aktarılan belli davranışlarla topluma uyumdur. İnsanın duygu ve düşüncesinin yerleşmesi ve davranış kalıpları haline gelmesi bu yödedir (53).

Çocuğun cinsiyetiyle birlikte kişilik oluşumunda toplumun uyguladığı geleneksel değerler ve davranışlar yok sayılmaz. Türk-İslam hayatında çocuk doğduğunda kulağa ezan okuma ve cinsiyetine göre isim koyma yer alır (54). Birçok aile, anlamı olan islâmî isimler seçer. Ailenin inanç değerleri daha ilk yaşta çocuğun üzerinde egemen olur. Sonraki yıllarda çocuk bu düşünceleri daha iyi kavrar. Başaran, çocukta cinsel rolün özdeşleşmesinde toplumsal bir kurum olan "din" ile ilgili sünnetin her Müslüman için kaçınılmaz bir görev olduğunu belirtir (55). Türk-İslam toplumunda sünnet operasyon ve törensel olarak iki şekilde gerçekleşir. Son yıllarda bazı aileler sadece operasyon şeklini yapmaktadır. Çocuk bu olayda sünnetin inanç değerlerinden olduğu fikrini kavrar. Sünnette okunan duâlar, dînî işlemler, hediyeler çocuğun dînî duygularını pekiştirir. Toplumda yaygın şekilde dînî bir görev olarak yapılan sünnette, çocuğun bedenen ve manen olgunlaştığı kabul edilir. Çocuk, ergenlik dönemi sonunda askerlik ve evlilikten sonra tam erkek sayılır (56). Toplumumuzda sünnet olmamışlık derin aşağılık ve utanç duygularına yol açmaktadır (7). Toplumumuzda azalmasına rağmen çocuğun ilk saç kesildiğinde fakire para verilir. Bazen de okula başladığında, Kur'an'ı hatim ettiğinde, namaz kılmaya, oruç tutmaya başladığında, bir hastalıktan kurtulduğunda geleneksel yada inanç doğrultusunda kutlanır, ödüllendirilir ve duâlar edilir. Toplumumuzda Ramazan ayında ibadet yönünden bir canlanma görülür. Ramazan ayında radyo ve televizyon programlarının özendirici rolü küçümsenemez. Özellikle kentlerde câmiler, câmilerden yankılanan ezan sesleri ve minarelerdeki mahyalar çocuklarda dînî coşku yaratmaktadır. Diyanet İşleri'nin açmış olduğu Kur'an kursları da çocukların dînî inançlarını öğrenme, pekiştirme hatta bunları alışkanlık haline getirmesini sağlamakta etkindir. Devletin bu görevi isteyene vermek için yüklenmesi, çocuklarımızı yanlış bilgi üreten kimselerden kurtarmak içindir.

Çevrenin inanç üzerinde etkisini araştıran Yavuz ve Türkdoğan, yoksul ve orta halli aile yanında ve sosyo-ekonomik düzeyleri düşük çevrede yetişen çocukların, Allah'ı arayışlarında daha çok bilinçli olduklarını görmüştür (13,57).

Durkheim, dînî gerçek fonksiyonunun bizi harekete geçirmek, yaşamımıza yardım etmek, hayatın zorluklarına katlanarak yada yenerek, kendine daha fazla güç bulmak olduğunu belirtir. Bunun eğitimine değinirken çocuğa ezbercilikten daha çok akıl ve muhakemeye dayalı bir eğitim verilmesini önerir (11). Din, tanrısal olan inancı, ibadeti ve onun verdiği ahlâkî buyrukları yoluyla

bireyi terbiye eder. Sosyoloji ve psikolojinin konuları içinde işlenen ve kişiliğin oluşmasında yer alan inanç değerleri çocuk eğitiminin bir parçası sayılır. Sosyal psikolojinin kurucularından Adler, insanın sevgi yoluyla topluma kazandırılacağını söyler, insan sevgisi din sayılacak kadar büyük tutkuyla bağlı bir amaçtır. Hayat, başka insanlarla yaşamak demektir. Yanlış büyütülme toplumsal ilginin noksanlığındandır. En büyük uğraş insanın güçlü amacına ulaşmasıdır. Tanrıyı seven, insanı da sevmelidir. İnsan sevgisi, tanrı sevgisinden çıkmaktadır. Bu olmazsa din çok kolay sömürülür (58).

ÇOCUK VE AHLÂKÎ KARAKTER

Ahlâkî karakter, davranışlarımızın mânevî ve toplumsal değerlere göre süreklilik göstermesidir. Ahlâkî karakterin gelişmesinde çocuğun iyi örnekler arasında yaşaması gerekir. Her örnek aldığı kişi çocuk için bir değer ifadesidir. Bu da çocuğa sözle değil örnek yaşantıyla verilir. Ahlâkî karakterin kazanılmasında alışkanlıkların rolü vardır. Çocuklara nasihatlerde bencil olmamaları, soy-sop, zenginlik, mevkî gibi şeylerle öğünmemeleri, doğruluktan ayrılmamaları söylenmelidir. Böylece sevgi ve saygı kuralları içinde kendini yönetebilecek bir kişilik kazandırılmalıdır (59).

Çocuk psikoloğu Piaget, çocukta ilk yaşta "görev ve itaat ahlâkî"nin geliştiğini, yedi-sekiz yaşlarına kadar ahlâk kurallarını bilinçdışı mutlak değerler biçiminde algıladığını ve bunların zorla kabul ettirildiğini belirtir. Hatta bazen çocuk körü körüne olumsuz kurallara da uymuş olur. On-oniki yaşından sonra ise "özgürlük ahlâkî" dediği devre başlar ki, çocuk bu dönemde ahlâk kurallarının anlamını kavramış olur. Yani kuralı çocuk kendi vicdanının verdiği bir biçimde kabul eder. Başkaları ile daha iyi ilişkiler içinde bulunmak ve anlaşabilmek için yalan söylememek gerektiğini anlar. Cezalandırılmamak için değil, kendine güvenilmesi için yalan söylemez (60).

Din ile ahlâk birbirinden ayrılmaz bir bütün meydana getirir. Dinî emirlerin büyük çoğunluğu Ahlâkî emirlerdir. Din, insanları ve toplumu Ahlâkî yaşamaya zorlar. Hatta fertlere ve milletlere felaket dönemlerinde teselli ve ümit verir. Akla ve kalbe hitap etmekle insanı iyi ahlâk sahibi yapar (61).

Ahlâk, eylemlerimizle ilgilidir. İnsan eylemlerinde hürdür. Ahlâkî eylem, ahlâkî karara dayanır. Bu kararı veren iradedir. İrade, seçme yapabilme, gelişen olaylara göre akla uygun karar verebilme demektir. Ahlâkî değerler iyi ve kötü değerlerdir. Bu değerleri birbirinden ayıran bilince vicdan denir. Yalan söylemek, hırsızlık yapmak, adam öldürmek kötü değerlerdir. Ödev yapmak, dürüst olmak, muhtaca yardım etmek iyi değerlerdir (62).

Ahlâk, bir arada yaşayan insanların birlikteliğini düzenlemesi ile kendini gösterir. Bireyin mutluluğu ahlâkın alanına girer. Törelere gelen kurallar, ayıplamalar, takdir etmeler değer yargıları "düzen

ahlâkı”nı oluşturur. Buna uyduğumuz sürece de ahlâklı sayılırız (63).

İslam ahlâka önem verir. İslam ahlâkı genel çizgileriyle kitap ve sünnete dayanır. Ahlâk konusunda düşünce ve yargı süreçlerini inceleyen Piaget’tir. Daha sonra onun görüşlerini Kohlberg geliştirmiştir. O, ahlâkî gelişimin basamaklar halinde, bilişsel gelişmeye paralel olarak gittiğini söyler. “Ahlâkın çekirdeğini” sosyal düzenin kurallarına saygı ve adalet bilinci ile başkalarının haklarına saygı biçiminde iki noktada belirtir (64). Piaget’e göre, çocuk oyunlarında yetişkinlerin ahlâk kurallarına benzer kurallarla yüzleşir. Oyunları taklit ederek oynar. Cansız nesnelere bile ceza verir. Buna “tanrı cezası” der. “Heteronom ahlâk” düzeyi dediği bu dönemde normlar ana, baba, devlet, tanrı, devlet adamları ve yöneticilerdir. Bunlar yaptırım uygularlar. “Otonom ahlâk”ta ise, çocuk içsel değer ölçülerine göre neyin doğru, neyin yanlış olduğunu anlayarak karar verir. On yaşından sonra iyi-kötü, suç, suçun cezalandırılması, adâlet ve ahlâkî yargıyı analiz eder (65).

Kohlberg’e göre ahlâk; hak-haksızlık, doğru-yanlış, iyi-kötü konularında bilinçli yargılama, karar verme ve bu doğrultuda davranmayı kapsayan bilişsel bir yapıdır. Kohlberg, ahlâkî yargı yeteneğini ve adalet bilincini, ahlâkî davranışın en temel belirleyicileri olarak tanımlamıştır. Bütün kültürlerde yaşama hakkı, özgürlük, eşitlik, dürüstlük, doğruluk gibi değerler, gelenekler, dînî kurallar ve hukuk kuralları aracılığıyla desteklenmiştir. Hem Piaget hem de Kohlberg “adâlet”in insanlar arasında etkileşimin yapısını oluşturduğunu belirtirler (66).

İNANÇ İLE İLGİLİ GÖRÜŞLER

Eski Yunanistan’da yaşayan filozoflardan Eflatun ve Sokrates “bir ulusun tanrıya inanmadıkça güçlü olmadığını” belirterek, âhirete ve ruhun ölmezliğine inanırlardı (67).

İslam bilgin ve düşünürleri çocuğun eğitimine önem verirlerdi. “Çocuğun temiz kalbi ile her şeyi almaya yetenekli olduğu, iyi huylar kazandırılarak, alışkanlık haline getirilerek büyütülmesi gerektiğini savunmuşlardır. İslamiyeti yaşamayan ülkelerde de lâik nitelik taşıyan “hukuk”un geçerli olduğu görüşü hâkimdir. Hukukun özü, toplumun devamını sağlayan, terbiye veren bir yapıdır (68). Orta Çağ’da Hıristiyan ve İslam dünyasında tanrı fikri ön plandadır. 17. yüzyılın sonlarında yaşayan Alman filozofu Immanuel Kant, bütün insanlar için geçerli olan ahlâkâ kanundan bahseder. Buna uygun hareket etmenin insan için bir ödev olduğunu ve ahlâkın kaynağının akıl olduğundan bahseder (62). Ünlü filozof Bertnard Russel ise, “tanrı yalnız bizim dışımızda değil, hem içimizde hem de bizi dıştan kuşatmıştır. Tanrının bizdeki izlerini,

içimizde gerçek doğruluk, acıma, güzellik, başkalarıyla arkadaşlık ülkülerinde görebiliriz. Tanrı evreni yaratmış, doğal yasaları da buna göre koymuştur. Tanrısal olmayan hiçbir bilinç yoktur” demektedir (69). Yeniçağ rasyonalistlerinden Descartes, düşünen bir ben’in varlığıyla Tanrı varlığını türetir. “Tanrı var olduğu için bizim ruhlarımız da vardır.” diyerek açıklar. Zira, Leibniz de tanrı düşüncesinin ruhumuzda ve zihnimizde var olduğundan bahseder (62). Henri Bergson da akıl yerine sezgi ve vicdan kültürüyle, yani metafizik anlayışıyla mutlak tanrıyı kabul eder. Dînî fonksiyonunun toplumu korumak olduğunu, âyin ve ibadetsiz din olmadığını söyler (70). Tanrı gücü yerine tabiat gücü ile inanç değerlerini açıklayan Erich From, natüralist bir görüş ortaya koyar (71). Son elli yıldır Avrupa’da uygulanan din eğitimi modeline baktığımızda, Fransa’da 1946 anayasasıyla kamu okullarında din eğitimi yer almamaktadır. Öğrenciler arasında dînî kimliği belirten işaretlerin takılması, elbiselerin giyilmesi yasaklanmıştır. Dînî bilgiler tarih ve coğrafya kitaplarına serpiştirilmiş, dinler tarihi şeklinde verilmektedir. İngiltere’de ise, çok kültürlülük göz önünde bulundurularak, 2004 yılında eğitim modellerinde farklı inanç ve ahlâk değerlerini analiz ve yorumlayan bir model oluşturulmuştur (72).

Türkiye’de vatandaşların dînî ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur. “Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi” adını taşıyan ders, ilk ve ortaöğretimde zorunlu kılınmıştır. Dersin müfredatında mezhepler üstü bir yaklaşımla dînî ana kaynaklarına değinilmektedir. Bunun dışında kişilerin kendi isteği ve küçüklerin kanûnî temsilcilerinin isteği ile çocuklar kurslara verilmektedir.

SONUÇ

Dînî inanç çocuğun ve gencin ruhsal yönden kişilik kazanmasında rol oynar. Aile ve okul, çocuğun geçirdiği yaş dönemlerine göre inanç değerlerini vermelidir. Çocuk inanç değerleriyle ahlâklı ve dürüst olmayı öğrenir. Böylece adâlet bilinci gelişerek başkalarının haklarına da saygı duyar. Yanlış büyütülme toplumsal ilginin eksikliğinden kaynaklanır. Çocuğun dînî ve ahlâkî değerler kazanmasında örnek aldığı kişiler de önemlidir. Bu değerler çocuğa sözle değil, örnek yaşantıyla verilir. Çocuk yaşı ilerledikçe büyük gücü kavrar, insan aklına, bilime ters düşmeyen yolda ilerler. İnsanlara dil, din, ırk, renk gözetmeden değer verir. Kendisi için istediğini başkaları için de ister. Tutarlı, hak ve adalete yer veren bir insan olmaya çalışır. Böyle bir düşünce ve yaşam biçimi insanı mutluluğa ulaştırır. Bu nedenle insanların dine olan ihtiyaçları, hiçbir zaman ortadan kalkmayacaktır.

KAYNAKLAR

1. Egemen BZ. Din Psikolojisi, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayını, 1952; 27.
2. Vernon GM. Sociology of Religion, New York: Mc Grew Hill Book Company Inc., 1962; 55.
3. Çubukçu A. İslamda Ahlâk ve Manevi Vazifeler, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1974;13.
4. Akyüz Y. Türk Eğitim Tarihi, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları No149, 1985;2-287.
5. Şahinkaya R. Psikososyal yönleriyle Aile, Ankara: Kardeş Basımevi, 1979.
6. Jersild A. Günçe G (Çev). Çocuk Psikolojisi, Ankara: Ankara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No 79, 1979;127-594.
7. Öztürk O. Ruh Sağlığı ve Bozuklukları, İstanbul: Evrim Yayınevi, 1990;73-83.
8. Ziyalar A. Sosyal Psikiyatri, İstanbul: Yüce Yayınevi, 1999; 48.
9. Tezcan M. Türklerle İlgili Stereotipler ve Türk Değerleri Üzerine Bir Deneme, Ankara: Ankara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No 44, 1974; 90.
10. Erdentuğ N. Türkiye ve Türk Toplumlarında Kültürel Antropolojik İncelemeler, Ankara: Ankara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No 29, 1972; 88.
11. Armaner N. Din Psikolojisine Giriş, Ankara: Ayyıldız Yayıncılık, 1980; 78-147.
12. Yavuzer H. Çocuk Psikolojisi, İstanbul: Remzi Kitapevi, 1991;84-136.
13. Yavuz K. Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1983; 2-63,124,135.
14. Nurlock EB. Die Entwicklung des Kindes, Weinheim: Beltz Verlag, 1972; 238.
15. Piaget J. Sprochen und Denken des Kindes 2, Dusseldorf: Aulf Schwonn, 1975; 248.
16. Brunn UB. Das Vorschulkind, Verlag 5, Basel Beltz Berlin: Weinheim, 1976; 204.
17. Piaget J. Psychologie der Intelligenz, Walter Werlog: Olten und Freiburg Br,1971;146.
18. Yörükoğlu A. Ruh Sağlığı Ahlâk Dersleri ve Din Eğitimi Türkiye 1.Din Eğitimi Semineri, Ankara: İlahiyat Vakfı Yayınları, 1981; 211-4.
19. Vergote A. Fırat E (Çev). Çocukta Din, Ankara: Ankara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, cilt 22, 1978; 137-305.
20. Buhari, Sahih II, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007; 97.
21. Müslim. Sahih III, Akın H (Çev). İstanbul: Polen Yayınları, 2005; 2048.
22. Yazır EH. Hak Dini Kuran Dili, Bayülgen O (Çev), İstanbul: Huzur Yayınevi, 1971; 2548.
23. Akseki AH. İslam I, İstanbul: Ebuzziya Matbaası, 1943.
24. Çantay HB. Kuran-ı Hakim ve Meal-i Kerim, İstanbul:1952.
25. Gazali İ. İhyau Ulumud Din III, Serdaroğlu AA (Çev). İstanbul: Bedir Yayınevi, 1975.
26. Yavuz K. Türk Eğitim Tarihi, İstanbul: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yay. 1985; 22.
27. Haldun İ. İslam Düşünürleri, Çubukçu A (Çev). Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları No 137, 1977.
28. Çubukçu A. Ahlâk ve İslam Felsefesi ile İlgili Makaleler, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1967.
29. Kurtkan A. Din Sosyolojisi, İstanbul: Filiz Kitapevi, 1985;17.
30. Celalettin M, Tarıkahya MÜ (Çev). Fih-i Mafih, İstanbul: Maarif Basımevi, Şark İslam Klasikleri No 28, 1954;126.
31. Yörükoğlu A. Gençlik Çağı, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 1985; 74.
32. Tolga O. Ziya Gökalp ve İktisadi Fikirleri, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İçtimaiyat Enstitüsü, Doğan Kardeş Basımevi, 1949;6.
33. Koptagel G. Tıpsal Psikoloji, İstanbul: Beta Basım, 1984;93.
34. Özbaydar B. Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma, İstanbul: Beta Matbaası, 1970; 6.
35. Savaş B. Eğitim Psikolojisi, "Beyin Temelli Öğrenme", Ankara: Pagem Yayıncılık, 2007; 504.
36. Özyurt B E. Eğitim Psikolojisi, "Gelişim Konularına Genel Bakış", Ankara: Pagem Yayıncılık, 2007; 19.
37. Armaner N. Psikopatolojide Dini Belirtiler, Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1973;108.
38. Karahan A. Müslümanlığın Temel Bilgileri, İstanbul: Nurettin Uycan Basımevi, 1981.
39. Aydın A. Büyük İslam Dini, İstanbul: Özdemir Basımevi, 1969; 97.
40. Pazarlı O. Din Psikolojisi, İstanbul: Remzi Kitapevi, 1982; 27-28.
41. Kösemihal NŞ. Durkheim Sosyolojisi, İstanbul: Remzi Kitapevi, 1971;102.
42. Allport GW. The Individual and His Religion, New York: MC Millian, 1951; 9.
43. James W. Essays Über Glaube and Ethik, GMBH.Güterslock: Druck Mohn Und Co., 1948; 33.
44. Selçuk M. Aile Çevresi ve Çocukta Dini Hazıroluş, Ankara:Türk Yurdu Aile Özel Sayısı 1990;10(1):100-1.
45. Uğurel-Şemin R. Ruh Sağlığı, İstanbul: Nazım Terzioğlu Matematik Araştırma Enstitüsü Baskısı, 1979.
46. Şemin R. Çocuk ve Gençlik Psikolojisi, İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi. Yay. 1614, 1971;23.
47. Selçuk M. Aile Çevresi ve Çocukta Dini Hazır oluş, Ankara: Türk Yurdu Aile Özel Sayısı 1990; 10(1):63.
48. Piaget J. Das Moralisehe Urteil beim Kinde, Eğitim Psikolojisi, Çifçi N (Çev). Frankfurt am: 1976;189.
49. Kağıtçıbaşı Ç. İnsan ve İnsanlar, İstanbul: Beta Yayıncılık, 1985; 245.

50. Pazarlı O. Din Psikolojisi, İstanbul: Remzi Kitapevi, 1982; 40.
51. Öktem Z. II. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, No 584, 2003; 454.
52. Kavas A. Fransa'da Dini Kurumlar ve Din Eğitimi, İstanbul: Avrupa Birliği Sürecinde Dini Kurumlar ve Dini Eğitim, 2007; 347.
53. Benedict R. Kültür Kalıpları (Patterns of Culture), Şarman N. (Çev). İstanbul 2003; 32.
54. Örnek SV. Geleneksel Kültürümüzde Çocuk, Ankara: İş Bankası Yayınları, 1979; 8.
55. Başaran F. Psiko-Sosyal Gelişim, Ankara: DTCF Yayını No 245, 1974; 32.
56. Erdentuğ N. Sosyal Adet ve Gelenekler, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları No 254, 1977; 44.
57. Türkdoğan O. Yoksulluk Kültürü, İstanbul: 1977; 45.
58. Adler A. Kişilik Bozuklukları ve Toplumsal Bütünleşme, İstanbul:1983;342-379.
59. Kanad HF. Ailede Çocuk Terbiyesi, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1976; 172.
60. Şemin R. Çocukta Ahlâkî Davranış ve Ahlâkî Yargı, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 1979; 91.
61. Bilsel HH. Allah Vardır, İstanbul: Yağmur Yayınevi, 1978; 168.
62. Tunalı İ. Felsefe, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1972; 73-101.
63. İnam A. Acı Çeken İnsan Ahlâkı, İstanbul: Başka Psikiyatri ve Düşünce Dergisi 2009; 2(1): 161.
64. Kösemihal N Ş. Durkheim Sosyolojisi, İstanbul: Remzi Kitapevi, 1971;102.
65. Çiftçi N. Ahlâk Gelişimi, Eğitim Psikolojisi, Ankara: Pagem Yayıncılık, 2007;190.
66. Kohlberg L, Levine C. Zum Gegenwertigen Stan der Theorie der Moralstufen: 1996; 191.
67. Yılmaz İ. Yeni Bir Bakış Açısıyla İlim ve Din, İzmir: Nil Yayınları, 1998;135.
68. Kurtkan A. Din Sosyolojisi, İstanbul: Filiz Kitapevi,1985; 19.
69. Russel B. Din ile Bilim, Göktürk A (Çev). İstanbul: Elif Yayınları, 1963;114.
70. Bergson H. Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri, Tunç MŞ (Çev). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları 1990; 1120.
71. From E. Arıtan A (Çev). Psikanaliz ve Din, İstanbul: Fetih Yayınevi, 1981;49.
72. Kızılabdullah Y. Din Eğitimi Modelleri Çerçevesinde Türkiye'deki Din Eğitimi Üzerine Bir Değerlendirme. Ankara: Dini Araştırmalar Dergisi 2008;32 (11):115.